

■ Stereotypfördomandet – en fördom om fördomar?

JAN TULLBERG¹

Is the condemnation of stereotypes unjustified?

This article discusses the present negative evaluation of stereotypes. Do people who use stereotypes believe that a characteristic attributed to a group is categorical; that all members of group A have this trait? Empirical research and ordinary observations indicate that judgments are not so crudely made, but that people categorize in terms of probabilities. Therefore the rule “one should not generalize” seems unjustified. Further, such a view often endorses a strategy of correcting old stereotypes with the promotion of new stereotypes. The main problem is often not the negative view of others, but the idolized or victimized picture of the own group. The way to improve group relations according to the presented analysis is to become more tolerant to skeptical views of the own group. Knowledge about the universal human propensity for in-group preferences and honest statistics about actual differences will be helpful in this process.

En vanlig uppfattning är att bedöma stereotyper som en viktig orsak till konflikter och motsättningar mellan mänskliga grupper. Nästa steg är att förespråka en agitation mot stereotyper i allmänhet och vissa speciella stereotyper i synnerhet. Men är kritiken av stereotyper väl underbyggd och de föreslagna åtgärderna konstruktiva?

En vanlig uppfattning är att personer som använder stereotyper gör den kategoriska bedömningen att alla individer i den gruppen har speciella egenskaper i stor utsträckning. Därefter ser personen bara sådant som bekräftar denna tes och förbiser motstridiga intryck; stereotypen blir ett par färgade glasögon som försämrar seendet. Den moraliskt instruerande uppmaningen ”man skall inte generalisera” bygger på uppfattningen att stereotypa bedömningar blockerar och förvränger observationer av verkligheten. Personer som inte insett generaliseringars brister riskerar att komma till en rad slutsatser som normalt leder till elakartade konsekvenser. Det tankemässiga misstaget är början på ett sluttande plan som kan sluta i konflikt mellan grupper och folk mord. Sådana resultat bör rimligtvis undvikas, vilket leder till slutsatsen att användandet av stereotyper bör förkastas.

Stycket ovan beskriver det centrala i ett synsätt som här kallas ”stereotypfördomandet” eller ”stereotypesen”. Den tillskrivs stor nytta och den motiverar många till en

1 Docent Jan Tullberg är anknuten till Centrum för Evolutionär Kulturforskning, Stockholms universitet
E-post: jan@tullberg.org

väl villig inställning till de analyser och åtgärder som förknippas med den. Denna artikel ämnar dock inte följa en sådan entusiastisk linje utan syna både de intellektuella resonemangen och de normativa konklusionerna. Artikeln bygger på författarens resonemang och bedömningar. När andra forskares bedömningar refereras som överensstämmer med författarens så understryks detta inte speciellt. När en bedömning presenteras som strider mot författarens bedömning så påtalas detta för att resonemanget skall framgå på ett tydligt sätt och inte som ett vinglande mellan motstridiga utsagor.

I ett första avsnitt diskuteras tesen samt förtjänster och svagheter med stereotypens argument. I ett andra avsnitt diskuteras om generaliseringar om grupper är irrationella eller om de är ett förnuftigt sätt att använda begränsad information. Det tredje avsnittet diskuterar den policy utifrån stereotypens som innebär att i görligaste mån undvika information som kan föda idéer om gruppskillnader och skapa stereotyper. Det fjärde avsnittet tar upp en annan policy utifrån stereotypfördomandet som innebär skapandet av motstridiga och kompenserande stereotypa kategorier. I det femte förs en diskussion över vad som bör göras och en mer liberal policy presenteras. Det kan redan nu vara lämpligt att definiera termen stereotyp. En gängse definition är ”en uppsättning uppfattningar om personliga egenskaper för en grupp personer” (Ashmore & Del Boca 1981, s 16). Definitionen på stereotyper är inte en tvistefråga utan meningsskiljaktigheterna ligger i bedömningar av kvalitet och effekter för denna typ av generaliseringar

1 Grundtesen

Walter Lippmann kan ses som upphovsman till denna djärva hypotes om mänsklig oförmåga med boken ”Public Opinion”. Några korta citat belyser hans syn: “Real space, real time, real numbers, real connections, real weight are lost. The perspective and the background and the dimensions of actions are clipped and frozen in the stereotype”, “There is nothing so obdurate to education or to criticism as the stereotype” (Lippmann 1922, s 156, s 98-99). Centralt för hans analys är en triangel av situation (environment), situationsbild (pseudo-environment) och handlande. Människor handlar inte utifrån situationen som rationalistiska bedömare föreskriver, utan från en ofta mycket missvisande situationsbild. Handlandet får dock effekter inte bara i den sociala konstruktionen, situationsbilden, utan på den verkliga situationen. Stereotyper är således inte bara en personlig illusion, utan får reella sociala effekter inte minst genom att de är kollektiva föreställningar (Lippmann 1922).

Den alarmistiska inställningen till stereotyper som Lippmann lanserade växte och den förstärktes när nazisterna började användas som illustration på stereotyp tänkande. I pedagogisk nit skrev Hayakawa (1941) att ”Jude₁ är inte densamme som jude₂, jude₂ inte densamme som jude₃” osv. För att riktigt hamra hem det blev det också en utläggning om att ”Ko₁ inte är densamma som ko₂” (Brown 1986, s 587). En fråga jag ställer är om det är omöjligt att göra en korrekt generalisering. Den vanlige bonden kan kanske tänkas göra generaliseringen att kor är större än får utan att förbise att en nyfödd kalv är betydligt mindre än hans bagge. Kan man göra generaliseringar om medelvärden utan att därmed simultant göra det kategoriska antagandet

att alla kor är större än alla får? Är det nödvändigt att individualisera världen och uppfatta varje generalisering som ett felsteg?

Många andra forskare instämde med denna kritik av generaliserande omdömen om grupper, men det är enligt min bedömning märkligt att så få visat någon intellektuell nyfikenhet på att syna tesen närmare. Finns det några goda skäl varför människor med en generalisering också skulle göra en kategorisk bedömning? Tesen förblev ett antagande som stöttades med anekdotiska exempel och den fick heller ingen teoretisk underbyggnad. Många andra teorier exempelvis inom evolutionär psykologi om irrationellt beteende har någon sorts förklaring till varför en emotionell blockering eller en förhastad slutsats görs.

Ett stort antal undersökningar har genomförts om nationella stereotyper, men de flesta begränsar sig till att bekräfta att olika nationaliteter tillskrivs vissa nationella karaktärsdrag. Tyskar beskrevs av amerikanska studenter vid Princeton som ”vetenskapliga” (*scientific minded*), men däremot inte som ”njutningslystna” (*pleasure loving*). McCauley & Stitt (1978) genomförde en studie om nationella stereotyper som gick ett steg längre och fann en mer komplex bild. Försökspersonerna tillfrågades om hur många av tyskarna som var vetenskapliga, njutningslystna osv. De frågorna fick märkliga svar. I genomsnitt bedömdes 73 procent av tyskarna som njutningslystna, men endast 43 procent ansågs vara vetenskapliga. Inte nog med att de fördomsfulla studenterna inte ansåg att om det typiska för tyskar var att vara vetenskapliga, så borde *alla* tyskar vara vetenskapliga, utan inte ens de flesta var det. Däremot ansågs många fler tyskar vara nöjeslystna, vilket inte ingår i den nationella stereotypen för tyskar. När materialet studerades närmare klarnade dock den motsägelsefulla bilden. Det visade sig att den genomsnittliga andelen nöjeslystna för alla nationella grupper skattades till 82 procent, medan den vetenskapliga andelen blev 33 procent. Den tyska avvikelserna bestod alltså inte i att alla tyskar ansågs vara på ett visst annorlunda sätt, utan att majoriteten nöjeslystna var något mindre och minoriteten vetenskapliga var något större än i andra grupper (McCauley & Stitt 1978).

Detta är en falsifiering av grundbulten i stereotypfördomandet; det automatiska felslutet finns inte. Resultatet borde inte förvåna. Varför skulle människor vara så dumma att de inte kan tänka i medelvärden, utan med nödvändighet i kategoriska skillnader? Tesen om stereotypfördomandet tecknar en omotiverat mörk bild av det folkliga tänkandet.

Det har naturligtvis skrivits mycket om stereotyper. Högst schematiskt kan sägas att fram till 70-talet handlade forskningen huvudsakligen om beskrivning av stereotyperna och normativ kritik av innehållet (*stereotype content*) för att sedan övergå till hur stereotyper uppstår (*stereotyping process*) (Macrae 1996). Detta ses av många som en stor förändring i forskningsinriktning, men den negativa synen omprövas inte då processynen är mycket inriktad på irrationalitet i perception och kognitiv analys. En mindre grupp står för en tredje forskningsinriktning, en återgång till innehållet, men med en skeptisk snarare än en fundamentalt kritisk inställning. Lee et al. (1995) är en antologi som väl presenterar detta perspektiv där de olika kritikpunkterna mot stereotyper – överdrivna skillnader, låg variation, självuppfyllande profetior, hög rigiditet, repellerande information om individer, illusorisk korrelation – ses som hypoteser att pröva. Redaktörerna till den boken gör en bedömning som förblir aktuell: ”Theoretically,

social psychology has been and continues to be dominated by a focus on social cognition that emphasizes error and bias; research finding evidence of accuracy runs against the theoretical zeitgeist” (Lee et al. 1995, s xiii). Denna dominans för en fundamentalt kritisk syn på stereotyper är än mer accentuerad i andra discipliner än socialpsykologi. Den påverkar också massmedia och ses där som ”vetenskapens nuvarande ståndpunkt”. Denna vida dominans gör det angeläget att verkligen undersöka om stereotypfördomandet är befogat.

Vid en granskning av en tes är det rimligt att inte bara syna slutsatsernas önskvärdhet och rimlighet utan också granska om teorin verkligen knyter ihop premisser med slutsatser. Om en slutsats eller rekommendation inte ens stöds av förespråkarens egen teori så tappar den mycket av såväl rättfärdighet som trovärdighet. En åsikt måste ha en viss grad av intern konsistens för att beaktas som ett starkt alternativ. Hur hänger denna kritik av stereotyper ihop?

Klassisk sociologi hävdar att den kulturella miljön har en dominerande inverkan på individen (Durkheim 1895). Det evolutionsteoretiska perspektivet fäster större vikt vid det universella och naturliga, men ger också det stor vikt åt det kulturella (Wilson 1979). Nästan ingen tror att historisk tradition, social miljö och ekonomisk utveckling alla saknar möjlighet till ett noterbart inflytande. På en funktionell nivå tror alla på kulturella skillnader. Men när det kommer till vissa slutsatser om konkreta fördelade kulturskillnader mellan olika grupper sker ofta en paradoxal förändring. De olika processerna med stor potential till att forma och påverka kulturen utmynnar i resultat som är lika. Det låter mer som en diplomatisk restriktion än en ärlig uppfattning som följer av en vetenskaplig analys.

Ett annat exempel på intellektuell inkonsistens är när de förutfattade meningarna byggs in i undersökningsmodellen. Detta blir speciellt graverande då man har en explicit ambition att motverka fördomar. Vill man göra en undersökning exempelvis om negativa attityder eller brottslighet mellan etniska grupper så finns det möjlighet att ha en vetenskaplig metodik som inte antar det som skall undersökas. En sådan kan åskådliggöras i en fyrfältsmodell enligt figur 1.

Man kan också välja en mer styrd modell där man utnyttjat sin förförståelse för hur det ser ut. Man intresserar sig bara för två rutor, Grupp A som offer (A1) och Grupp B som förövare (B2). Statistiken säger då inte så mycket. Vad är mycket kriminalitet och vad är lite? Dawes (2001) visar i sin bok om irrationalitet hur en ofullständig matris leder till felaktiga slutsatser. Den kan omöjligen ge tydligt stöd för en omvärdering, vilket kan ses som en fördel om man vill undvika att verkligen pröva sin förförståelse/sina fördomar. Man täcker inte ens in möjligheten att offergruppen har mer

Figur 1. Kategorisering av individer enligt två parametrar: etnisk identitet och roll i en konflikt

	Offer	Förövare
Grupp A	Data (A1)	Data (A2)
Grupp B	Data (B1)	Data (B2)

stereotypa åsikter och utför fler våldshandlingar än den utpekade förövargruppen. Denna modelltyp, att negligera två av de fyra rutorna, betecknas här som ”sympatisk-kev”.

Den svenska antisemitundersökningen för Forum för levande historia och Brottsförebyggande rådet (Bachner & Ring 2006) är ett exempel på en sympatisk-kev metodik. Intresset ligger helt på B2, på vad som kan betecknas som negativa bedömningar om judar av den icke-judiska gruppen. Men detta säger inget i sig om att judar är mer eller mindre etnocentriska än andra grupper i Sverige eller om de bedöms mer positivt eller negativt än andra etniska grupper? Undviker man den problematiken blir hela undersökningen tvivelaktig. Utöver detta centrala problem finns det ett ”politiskt korrekt” dilemma som exempelvis Ulf Bjereld (2006) och Anna-Lena Lodenius (2006) noterar. Det blir en konflikt för försökspersoner som känner ett krav att vara positiv till judarna som grupp, men också att inta positionen att det inte finns någon gruppsskillnad mellan judar och andra. Även om en person söker svara helt politiskt korrekt, så finns risken att hennes svar klassas som delvis antisemitiskt. Detta är rimligtvis en förklaring till att många försökspersoner inte besvarade enkäten. Dessvärre utlovas fler undersökningar med samma bristfälliga metodik; ”homofobi” och ”islamofobi” skall undersökas (Löow & Bachner 2006).

Låt mig kort relatera en mer genomtänkt undersökning. Silverman & Case (1998) arrangerade ett experiment för att studera preferenser för insiders. Försökspersonerna kunde donera pengar till andra personer men utan att veta något annat om olika mottagare än deras etniska grupp. I detta experiments grundvariant gav ca 90 % av försökspersonerna till personer ur sin egen grupp. Man kan naturligtvis ha normativa synpunkter på denna insiderpreferens, men vad som är normalt är alltid en viktig faktor att reflektera över innan man börjar moralisera. I en annan variant utgick en skatt på 20 % om försökspersonen gav till någon ur sin egen grupp, medan en gåva till en outsider blev intakt utan reduktion. Då valde fler att skicka till outsiders och endast 30-40 % till insiders. I den tredje varianten var insiderskatten högre, 50 %, och andelen som skickade till insiders sjönk till 10-20 %. Den sistnämnda gruppen kan bedömas hysa en stark etnocentrism, medan insiderpreferensen i första varianten blott bör bedömas som en låg och vanlig nivå på etnocentrism som knappast implicerar en svår gruppkonflikt. Av intresse är att män var mer etnocentriska än kvinnor och att judar och svarta var mer etnocentriska än vita (Silverman & Case 1998).

En undersökning som den ovan relaterade stimulerar till eftertanke och balans. I den antog man inte en hög insiderpreferens hos en grupp och missar att mäta den hos andra grupper. Om endast vita kvinnor skärskådas i den första varianten och de till 70 % visar sig skicka gåvan till andra vita kvinnor så framkommer minimala slutsatser både normativt och deskriptivt. Är man ute efter att eventuellt finna verkliga skillnader måste man ha en symmetrisk undersökningsmodell. En asymmetrisk undersökning ger med automatik ett asymmetriskt resultat.

2 Generaliseringarnas rationalitet

Exemplet med nöjeslystnad och vetenskaplighet illustrerar inte frihet från fördomar, men att bedömarnas analys är mer sofistikerad och inte så själv motsägande som kriti-

ken hävdar. Men vad visste dessa studenter om tyskars vetenskaplighet? Förmodligen visste de mycket lite. Vanliga människors generaliseringsförmåga är inte det enda som ifrågasätts, utan stereotypfördomandet kritiserar också deras begränsade erfarenhet. En typ av kritik mot stereotyper fokuserar att de ofta inte grundar sig på omfattande empiri, utan intryck på en minimal bas av några enstaka egna erfarenheter och hörsägen; vilket klassas som ”bara fördomar”. Det är en avsevärd skillnad mellan sådana impressionistiska uppfattningar och vetenskapliga undersökningar med klara definitioner, stora samples och uppmätta signifikanta skillnader. Är då bedömningar på en smal empirisk grund helt förkastliga?

Att döma ut det jugoslaviska köket efter att ha ätit på två jugoslaviska restauranger i Stockholm kan kritiseras för att vara en svagt grundad generalisering. Även om denne restaurangbesökare beslutar att följa den egna erfarenheten och inte själv väljer en jugoslavisk restaurang igen, så är han inte determinerad av det beslutet. Andra väljer ibland restaurang, så en ny jugoslavisk måltidssituation kan uppstå. Om den erfarenheten blir positiv så kompletteras den negativa regeln med ett undantag; med ytterligare undantag omprövas förmodligen regeln. Ofta antas att den empiriskt svagt underbyggda inställningen också är rigid, men det förefaller mer troligt att personen är ödmjuk vad gäller sin åsikts grund. Det är dock knappast irrationellt att själv styra sina restaurangbesök mot de nationella kök som upplevts positivt eller är oprövade. Det jugoslaviska köket får vänta på en tredje chans.

Ibland måste man fatta beslut på minimal information. Vid ett hypotetiskt bankomatuttag mitt i natten slås en person plötsligt av rädslan att bli rånad. Två andra individer har noterat uttaget: till vänster står en kvinna 100 meter bort och 100 meter till höger står en man. För att minska risken att bli rånad tycks det högst rationellt att följa en könsschablon och gå till vänster mot kvinnan. Det finns inga bevis eller ens indicier på att mannen skulle vara en rånare, men sannolikheten att en person är en rånare givet att han är en man är mycket högre än sannolikheten att personen är en rånare givet att hon är en kvinna. Detta blir formellt uttryckt $p(R)/M > p(R)/K$ och är ingen missuppfattning eller fördom utan en realitet. Brottsförebyggande rådet uppskattar den generella brottsfrekvensen för män till 3,5 gånger högre än för kvinnor (Martens & Holmberg 2005, s 9). I de flesta situationer måste människor agera utan perfekt information och många generaliseringar är just till för att kunna fatta beslut som är bättre än slumpen.

I den upplysningsmässiga traditionen finns en ganska positiv inställning till ”common sense”. Vetenskap sågs som mer systematiserad kunskap och var ett sätt att utveckla den folkliga kunskapen genom att bekräfta vissa fördomar och falsifiera andra fördomar. Det var en fråga om utveckling och förädling, inte ett generellt förkastande av enkla observationer och reflektioner. Måltavlan var snarast de religiösa modellerna som saknade empiri och vars rationalitet var bristfällig. Auguste Comte (1844) som myntade ordet ”positivism” hade flera avsikter med denna term för en vetenskaplig inställning. En av dessa var att markera mot förnäm kunskapsfientlighet; de som citerar Sokrates vishetsord/klyscha ”att ju mer man vet, desto mer vet man att man ingenting vet”. Centralt enligt Comte var att inte hemfalla åt fundamentalistisk skepticism utan vetenskapens uppgift är att finna *positiv* kunskap.

Stereotypfördomandet har en kunskapsfientlig sida som avfärdar såväl den knapphändiga personliga erfarenheten liksom personernas försök att hantera denna information. Den predikar en dogm med anspråk på att vara sann och bortom räckvidd för den enkla medborgarens reflektion. Börjar hon bedöma efter eget huvud och egna erfarenheter är hon på villovägar.

Stereotyptänkandets kritiker profilerar sig ofta som bejakare av mer kvalificerad kunskap, men det positiva kunskapsintresset kan betvivlas. Det är inte ovanligt att dölja kunskapsfientlighet bakom *stora* kunskapskrav. Tobaksindustrin hävdade i många år att det var otillräckligt med blott korrelationen mellan cigarettrökning och lungcancer. Det behövdes bättre vetenskapliga bevis om kausala samband för att uppfylla deras högre kunskapskrav. Vi kan alla enas om att kausal kunskap är förmer än korrelation, men frågan är vad som är tillräcklig kunskap för att agera.

Kritikerna av generalisering tycks inte alltid bara vara emot generaliseringar på impressionistisk grund, utan också generaliseringar som bygger på seriösa undersökningar. Det föreligger ingen automatik med vilken en substantiell undersökning stöder den egna tolkningen mer än motståndarens; risken finns alltid att ny empiri undergräver den egna positionen. Om det saknas bra data går det lättare att avfärda mening motståndare med att deras åsikt vilar på fördomar, inte på solida fakta. Genom stereotypfördomandets starka ställning så anses bevisbördan ligga på dem som hävdar att det finns en skillnad mellan två grupper. Den rutinerade advokaten försöker sällan gräva fram övertygande positiva bevis för att hans klient är oskyldig, utan inriktar sig på att åklagarens bevis brister i att bevisa klientens skuld. I en rättegång finns det en bias att hellre fria än fälla och i en vetenskaplig undersökning görs en skillnad mellan ”typ I fel”, att förkasta en riktig nollhypotes, och ”typ II fel”, att förkasta en riktig mothypotes. Ofta sätter man gränsen att det skall vara mindre än 5 procent sannolikhet att blott slumpen har skapat en mätbar skillnad, inget annat. Hypotesen ”det finns egentligen ingen skillnad” blir den nollhypotes som försvaras med frenesi.

I en intellektuell debatt är det tvivelaktigt att ge en sida en sådan fördel då det uppmuntrar kunskapsfientlighet. Ett företräde vid osäkerhet leder till att den favoriserade sidan söker vidmakthålla osäkerheten istället för att utveckla sin position med mer kunskap. Många gånger är en brist på kunskap ett fullgott skäl för att agera på ett sätt som varit klandervärt om man haft kunskapen. Men om en part väljer att förbli okunnig så räknas det som avsiktlig okunnighet och bedöms både moraliskt och rättsligt som att personen hade kunskapen, men valde att strunta i den (Posner 1999). Att beteckna motståndarens åsikt som en fördom kan vara deskriptivt rätt, men otillräckligt för ett avfärdande. Om man själv inte har mer än en annan fördom, så är det jämförelsen fördom mot fördom som skall avgöra vilken uppfattning som tillsvidare är den rimligaste. Det är naturligtvis partiskt att hävda att begränsningar i motpartens empiri visar att den egna slutsatsen är rätt.

I exemplet ovan med bankomaten drabbades inte mannen som undveks (om han inte var en rånare) men i andra fall kan han drabbas. Även om generaliseringen att ”det är vanligare med manliga rånare” lätt klarar alla tänkbara signifikanskrav så kan den tyckas orättvis. Om jag ser ut som en efterspanad våldsbrottsling, har liknande kläder och befinner mig nära brottsplatsen, har jag stor förståelse för att jag blir klassad som misstänkt trots att jag är oskyldig. Att återkommande hamna i en negativ

klassning på grund av kön tycks mer orättvist, men är det rimligt att fördöma användandet av sådana hjälpregler? Stangor gör den normativa bedömningen: "Stereotypes are never true of every group member. Thus using a stereotype regardless of its accuracy, is potentially inaccurate and unfair" (1995, s 287). Denna radikala kritik hävdar att även om generaliseringen är riktig i sig är det inte rätt att använda den mot en individ.

Dessvärre är det oundvikligt att en person kan gynnas eller missgynnas av sin gruppstillhörighet. Det är svårare att lyckas med en ny jugoslavisk restaurang om andra jugoslaviska restauranger ses som dåliga, men om de andra restaurangerna anses bra får ett nytt etablissemang draghjälp. Uppfattningen om svensk kvalitet stiger eller sjunker på olika marknader och påverkas mest av några storföretag som ger good- eller badwill till andra företag utan förtjänst eller förskyllan. Det är betydligt lättare att bli en del av en generell positiv bild än att bli ett positivt undantag från en negativ stereotyp. Det primära för bedömaren är dock inte att vara en rättvis och objektiv domare, utan att snabbt komma till ett acceptabelt beslut för sin egen del. Detta innebär att utnyttja sin förförståelse och annan redan befintlig information.

Hur drabbar då stereotypen den enskilda individen? Helt klart är att en negativ stereotyp är ett första filter som kan förhindra närmare kontakt. Men hur påverkas en situation när kontakt upprättats? Biernat (1995) tar upp ett fenomen hon kallar "shifting standards". En person kan mätas med en generell skala, men också med en stereotypanpassad subgruppsskala. I debatten förekommer exempel att kvinnliga chefer som rimligtvis skulle ha beskrivits som "tuffa" enligt den generella skalan nu klassas som "aggressiva" enligt en mall för kvinnor. Med tanke på att många stereotyper för andra grupper är negativa, så finns ofta möjligheter att avvika positivt från subgruppsskallarna. Det blir en positiv kontrasteffekt: "Hon kan verkligen stå emot trycket, trots att hon är kvinna", "Han är duktig på datorer, fast han är så gammal". Omdömen som bra och dålig styrs ofta av förväntningar och att överträffa förväntningar ger positiva poäng.

Förutom kontrasteffekten finns också en förenklingseffekt som minskar negativa effekter av stereotyper. Låt oss anta att en högre chef står inför ett val mellan att befordra en man eller en kvinna inom organisationen till ett stressigt chefsjobb. Han anser att färre kvinnor är bra på att hantera stress, bara en på tio, mot en av fem bland män. Enligt rationella teoretiska modeller som Bayes bör all information viktas ihop. Effekten av det blir att ju mer specifik information som finns desto mindre vikt får en sådan generell bedömning om stresstålighet och kön, och vid en intern befordran finns mycket specifik information om de två kandidaterna. Men om kvinnan är marginellt bättre kan också ett litet inflytande för stereotypen ändra utslaget och många karriärer bygger på att vinna knappa jämförelser. En rad undersökningar visar dock att individuell information helt tränger ut den här typen av allmän information. Generellt så förenklar människors analysen och nöjer sig med att endast beakta ett fåtal faktorer och till det vi värderar högt hör individuell information, medan riktig och oriktig sannolikhet är faktorer som konkurreras ut och negligeras (Lee et al. 1995).

Generellt finns skäl att tro att många fördomar är ungefär rätt. Marknadsekonomi och demokrati bygger på att den vanlige medborgarens impressionistiska bedömning lyckas fånga väsentliga kvalitetsaspekter och oftare dirigerar åt rätt än åt fel håll.

En motsatt bedömning leder till att mer elitistiska modeller är att föredra. Vetenskapliga undersökningar kan punktera en del folkliga åsikter och moderera andra, så det finns en stor potential till förbättringar av generaliseringar. Det förefaller dock orimligt att anse att fördomar automatiskt är missvisande och felaktiga.

Alltsedan Campbell (1967) är ett dominerande synsätt inom socialpsykologin att om vissa generaliseringar inte är helt fel, utan direktionellt rättvisande, så är de dock överdrivna (Lee et al. 1995). Möjligheten att stereotypa generaliseringar är rättvisande, men i underkant, kommer bort genom stereotypesens inflytande. Såväl positiva som negativa generaliseringar kan vara fel, men detta måste naturligtvis undersökas och andra mönster än de förmodade kan upptäckas. En undersökning av McCauley (1995) fokuserade vita amerikaners skattningar av skillnader mellan vita och svarta beträffande sju sociala variabler, för vilka det finns statistik (exempelvis skolår, utomäktenskapliga barn, socialbidrag), visade på en hög grad av realism i försökspersonernas bedömningar. Skillnaden mellan svarta och vita amerikaner bedömdes av fem olika sociala grupper (för att kunna lokalisera eventuella överdrifter) vilket gav 35 bedömningar. Av dessa var 25 ungefär rätt och de 10 som hade en större avvikelse var alla underskattningar av skillnaden (McCauley 1995, p 227).

Stereotyper är enligt denna analys inte så felaktiga som ofta påstås och inte heller reser de en oöverstiglig barriär mellan människor. Lee et al. noterar: "Although people often perceive differences among groups, we are not aware of one single study identifying a single person who believed that all members of a social group had a particular stereotype attribute." (1995, s 7). Även om de är riktiga som generaliseringar kan de vara både fel och orättvisa mot en individ, men jag ser dock ingen potential i en propaganda mot stereotypa generaliseringar och att skuldbelägga dem som gör så. De är instrument för att hantera en mycket komplex verklighet som med nödvändighet måste förenklas. Inom den ramen finns dock utrymme för mer rättvisande generaliseringar.

Stereotypfördomandet leder till andra slutsatser. Två möjliga handlingslinjer följer av tesen och diskuteras i var sitt avsnitt. Först diskuteras undvikande av gruppgeneraliseringar, därefter införande av kompenserande nya stereotyper.

3 Undvikande av gruppgeneraliseringar

Konflikter mellan grupper behöver inte nödvändigtvis skapas av dåligt underbyggda fördomar utan kan uppmuntras av vederhäftig statistik; statistiskt signifikanta grupp-skillnader kan ge en grund för stereotyper. Det finns en hel del material som påvisar att korta män drar det korta strået i förhållande till långa män (Rausch 1995). En mansrörelse för korta män skulle säkerligen kunna sprida en hel del kunskaper om en strukturell diskriminering (fördomen är redan namngiven till "heightism" enligt mönstret rasism och sexism) och skapa en del sympati för korta män och deras extra svårighet. Men den skulle förmodligen också enligt min bedömning förstärka uppfattningar om att korta män, med risk för napoleonkomplex, är problematiska. Det är inte uppenbart om en sådan mansrörelse skulle vara till gagn för den egna gruppen.

Brottsförebyggande rådets utredning "Brottslighet bland personer födda i Sverige och utomlands" (Martens & Holmberg 2005) möttes av kritik för att de fakta den re-

dovisade skulle gynna ”främlingsfientliga krafter”. Uppgifter om invandrades överrepresentation på fängelser anses okej om det ingår i budskapet att det är synd om invandrarna, men anses problematisk om den kopplas till invandrarkritik (Arnstberg 2006). En mindre manipulativ och mer konsekvent linje är att ifrågasätta hela sifferexercisen. Behöver vi ha reda på överrepresentation eller underrepresentation i alla hänseenden? Skapar inte den kunskapen förväntningar som i situationer, utan ytterligare information, leder till att personer från olika grupper behandlas olika?

Data som kan tolkas som att någon är gynnad eller missgynnad kan i stort sätt alltid istället tolkas som att skillnaderna i utfall bekräftar moraliska skillnader. Jeppes supande kan ses som att han behöver hjälp av samhället eller som att han sviker sin samhällsplikt; kvantiteten sprit avgör inte frågan om han bör ses som offer eller surk, men den stärker uppfattningen att han är annorlunda.

Statistiken om gruppskillnader bidrar ofta till polarisering; att se grupper som speciellt gynnade eller speciellt drabbade. Jämförelser leder lättare till indignation över att den egna gruppen är missgynnad än att den bedöms som gynnad. Kanske borde vi minska kategoriuppdelning i undersökningar då inte bara fördomar, utan också fakta, bidrar till konflikt. Mindre material som stöder förekomst av gruppskillnader kanske bidrar till lägre grupp mobilisering och mindre gruppkonflikt? Många gånger ses själva tänkandet i ”vi och dom” som det avgörande steget (Thienpont & Cliquet 1999). Kan vi då klara oss med endast ett stort inkluderande vi?

Går man till psykologin finner man starkt stöd för en generell överskattning av den egna personen. Vi har en generell tendens att se oss själva som lite snyggare, intelligentare och roligare än vad som är möjligt vid självkänedom; de flesta bilförare anser sig vara bättre än snittet. Denna överskattning benämns ofta som PIP (*primus inter pares*) att vara den främste bland likar. Detta fenomen begränsas inte till de mindre intelligenta eller mindre belästa utan i en undersökning noterades att 94 % av universitetsprofessorerna ansåg att de var bättre än genomsnittsprofessorn (Frank & Cook 1995, s 104). Det finns en stark koppling mellan välbefinnande och självöverskattning likväl som mellan otillfredsställelse och realism, inte minst fenomen som ”depressiv realism” (Dykman et al. 1989).

Detta behov av självöverskattning kan också stödjas genom att de grupper vi tillhör överskattas. Vi bor i en synnerligen trevlig stad, har speciellt intressanta vänner och håller på en fantastisk fotbollsklubb. Är vi något mindre sekulariserade anser vi också att gud har en speciell relation till vår grupp och ser till att det går oss väl. Modern sociologi vänder sin uppmärksamhet från rollen som central för personen till en ökad betydelse för identiteten och den bygger primärt på medlemskap i grupper (Udehn 1996).

Denna gruppentusiasm stöds av en stark rationell faktor; lojalitet är en framgångsrik social strategi. Att få stöd av ett ”vi” underlättar framgång men en brist på stöd leder ofta till en förlust mot ett ”dom”. Vi tycks ha en mycket stark benägenhet att skapa ett vi och hålla på dem som är med i vår grupp. Inom socialpsykologin uppnåddes en rad intressanta rön under 70-talet då Henri Tajfel visade hur lätt insiderpreferenser skapades (se Brown 1986 för en god översikt). Försökspersoner delades upp i grupper, efter vad de tyckte om några abstrakta konstverk, i en Klee- respektive en Kandinskygrupp. En annan variant var att försökspersonerna fick gissa antalet punkter på

en bild varpå försöksledaren delade upp dem i underestimerare och överestimerare. Personerna hade knappast en identitet som underestimerare eller Kandinskyanhängare före försöket, men favoriserade alltid den egna gruppen i viss utsträckning. I ett val mellan att gynna en egen gruppmedlem och att gynna en outsider väljer många försökspersoner insidern, även om fördelen för outsiders hade varit mycket större. (Tajfel et al. 1971).

Det tarvas alltså inte en lång tradition med upprepade berättelser om motsättningar och övergrepp för att skapa en insiderpreferens. Också den minimala, artificiella gruppen stärker sina preferenser för den egna gruppen genom att visa bias när den tillskriver olika grupper olika egenskaper samt en minnesbias som består i att minnas egna gruppmedlemmars goda handlingar och utomståendes dåliga handlingar (Howard & Rothbart 1980).

En viktig skillnad mot reella gruppkonflikter är att den fiktiva situationen skapar en preferens, men inte med nödvändighet en konflikt. Det är snarare så att preferensen är universellt mänsklig och den är lätt att förstå. Varje fotbollssupporter inser att motståndarlaget har supporters och att de är ganska lika honom själv, även om de hyser en motstridig lojalitet. Att kräva neutralitet av fotbollssupportrar är knappast ett konstruktivt projekt, utan det socialt viktiga är rimligtvis att motverka att supportern tar ett steg till och blir huligan.

Ett företag som utsatts för mycket kritik kan göra bedömningen att firmanamnet är mer kopplat till badwill än goodwill och byter därför firmanamn. Enligt en liknande logik anses en del grupper behöva ett nytt varumärke som om möjligt skall laddas med mer positiva värden. Undvikandet av möjliga negativa associationer leder ofta till att den nya termen blir kryptisk; eufemistiska termer försvagar såväl identifiering som identitet. Det är ofta inte gruppen själv utan välvilliga sympatisörer som ser en moralisk mission i neologismen. När ”raggare” fått en viss karaktär ansåg förstående vuxna det önskvärt att övergå till beteckningen ”motorintresserad ungdom”. Zigenare och eskimåer anses bättre skyddade från negativa stereotyper med nylanserade namn vars främsta tillgång är att många inte uppfattar vilken grupp som åsyftas. Samma trend gäller också yrkesgrupper, försäljare blir konsulenter och städare blir lokalvårdare. Det kan dock ifrågasättas om denna välvilliga anonymisering är ett positivt bidrag.

Det görs också andra försök till stereotypundvikanden. En vanlig uppmaning är att de dominerande grupperna i västerlandet skall minska på sin identitet för att inte andra grupper skall bli ”exkluderade”. Det manliga könet, heterosexuell läggning och svenskt etniskt ursprung blir besvärande karakteristika vars gruppmedlemmar bör vara kritiska eller möjligen neutrala till den egna identiteten, men uppmuntra andra kulturer och identiteter. Det framstår som problematiskt att framhäva något i den egna gruppen som bra eller något i andra ”exkluderade” grupper som dåligt. Själva frekvensen kan ses som ett problem. Det högfrekventa blir det förväntade, det normala, och det lågfrekventa något som noteras som avvikande. I normalitet ligger en normativitet. Ett sätt att motarbeta företeelser som det ”heteronormativa förtrycket” är att de heterosexuella mentalt ignorerar frekvensen. Olika sexuella beteenden skall ses som opreciserat förekommande, men att påtala eller observera ovanlighet blir opassande även när beteendet inte bedöms negativt. Själva generaliseringen kritiserar

även om den är riktig. Det som förespråkas är en tillämpad ickeobservans kring förhållanden som vissa minoritetsgrupper ser som en komplikation; både kvalitativa och kvantitativa generaliseringar undanbedes.

Majoritetsgrupper rekommenderas den mer indirekta och ödmjuka identiteten som ”icke-A” istället för B, och den indifferent positioneringen ”jag är en B, men jag skulle gärna vara en A”. Detta blir onekligen en position som är rätt tom på innehåll och detta kan motivera ytterligare kritik mot denna grupp. Indifferenskrav pressar på för att, om inte ha, så åtminstone visa upp en sådan ickeidentitet.

4 Nya stereotyper

Stereotypfördomandet har alltid varit inriktat mot generaliseringarnas bristfälliga grund, men aldrig hävdad att de skulle vara av marginell betydelse, tvärtom. En möjlig strategi är därför att ersätta stereotyper man ogillar med stereotyper man gillar. Den nya stereotypanvändningen har blivit starkt kopplad till det politiskt korrekta och förkastar vissa generaliseringar och stöder andra. Denna bedömning rättfärdigas inte primärt av sin sanningshalt, utan om de bedöms som att vara nyttiga eller skadliga.

En effekt av en offentlig stereotypisering är den sympatiskeva terminologin. Att B-personer kan ha negativa stereotypa uppfattningar om A anses självklart, men hur skall man beteckna A-personers negativa stereotypa uppfattning om B? Är invandrarerna som tycker illa om svenskar främlingsfientlig eller svenskfientlig? Är den färgade som ogillar vita en rasist? Är den homosexuelle som tycker illa om heterosexuella en heterofob? Är en kvinna som regelmässigt håller på personer av det egna könet sexistisk? De här oklara motpolerna antyder att det saknas en öppen debatt, utan det råder ett propagandaparadigm där vissa grupper är utsedda på förhand till potentiella offer och andra till potentiella skurkar. Det tycks som semantiken i en Orwellsk modell mobiliserats för att förhindra tankebrott. Kort sagt, rollerna är fördelade enligt kategoriska stereotyper, dvs. en betydligt värre sort än de traditionella stereotyper som samtidigt fördöms.

Frantz Fanon (1971) var något av en pionjär vad gäller orättvisa betraktelser; västerlänningar skulle bedömas ur ett kolonialt underifrånperspektiv. Det säger sig själv att en sådan protest mot den västerländska civilisationen inte följer dess ideal om objektivitet och balans. Tvärtom, en av rättigheterna för ett perspektiv nerifrån är att vara just fri från dessa normer. ”Hela den koloniala situationen är en enda stor lögn, som det koloniserade folket besvarar med sin lögn ... Sanning är det som skyddar de infödda och förgör utlänningarna. Sanningens smala väg finns inte i en koloni. På samma sätt förhåller det sig med gott och ont. Allt som gör *dem*, främlingarna, ont är gott” (Fanon 1971, s 41). Underifrånperspektivet anses ha rätt att vara partiskt och hatiskt (Sartres förord). Enligt Foucaults (1974) analys finns det ingen sanning och rättvisa oberoende av makten, så om dåren får domarperuk har vi föga att säga till försvar för vårt förnuft och vår moral. Göran Palms ”En orättvis betraktelse” (1968) kan ses som ett svenskt bidrag i underifrånperspektiv.

Integrationsutredaren Masoud Kamali (2005) är en av många anhängare av ”andrafieringsteser”; illasinnade personer målar upp en stereotyp bild som rimmar illa med verkligheten, men fyller ett behov av att distansera sin egen grupp från outsiders, ”de

andra” och får därigenom den egna gruppen att framstå i bättre dager. Ett internationellt föredöme för denna modell är Edward Said (1978) som ondgör sig över hur européer, enligt hans uppfattning, andrafierar orientalen (för en kritik av Said se Warraq 2007).

Hur fruktbar är då andrafieringstesesen? Andrafieringen observeras framför allt hos andra grupper, så den grupp som kallas ”de andra” är ofta författarens egen grupp varför denna terminologi innebär att kritik av andrafiering själv bygger på något som jag benämner ”dubbel andrafiering”. Denna observation indikerar en metodologisk svaghet som borde inbjuda till ödmjukhet. Om individer i grupp B har märkliga uppfattningar om individer i grupp A, så ökar snarast risken för ytterligare missuppfattningar och fel när en individ i grupp A försöker beskriva vad han tror att individer i grupp B tror om individer i grupp A. Läser jag en bok av en svensk om konstiga föreställningar om det svenska i Frankrike finns det skäl att vara vaksam för att boken inte bara handlar om franska fördomar om Sverige, utan kanske väl så mycket om svenska fördomar om Frankrike. Ett välkänt exempel som visar på svårigheterna med dubbel andrafiering är Freud och hans teori om penisavund. Det är lätt att försöka att genomskåda hur andra ser på ”de andra” i realiteten huvudsakligen blir hur författaren själv ser på sin egen grupp och den andra gruppen.

Det finns dock en retorisk fördel med den dubbla andrafieringen. Många kritiker väljer denna modell då dess inriktning förbigår ett starkt egengruppspatos hos kritiker själv, vilket skulle kunna skapa negativa reaktioner hos lyssnare/läsare. Ambitionen är just att det är den eventuellt stereotypa synen hos den misstänkta gruppen, Bs syn på A, som skall fokuseras. Eftersom stereotyper i sig är fel enligt det populära stereotypfördomandet, så är det viktigt att styra debatten mot andras stereotyper och förbigå de egna. Detta är huvudsakligen samma anpassning som när nationalister började tala mindre hänfört om sin egen nationalism och istället kritiserade grannlandet för deras nationalism, ofta benämnd chauvinism, för att poängtera en väsensskillnad.

Målsättningen med att ta upp tänkare som Fanon, Foucault, Said och Kamali i detta avsnitt är inte att redogöra för deras teorier utan att påtala kopplingen till stereotypförkastandet. Den är ett kraftfullt verktyg för ”dekonstruktion” som kategoriskt avfärdar generaliseringar en person inte delar. De generaliseringar som omhuldas ses inte som andra godtyckliga bilder utan som korrigerande motbilder. Genom att hävda sig vara stereotypfördomare hämmas självinsikt om den egna stereotypiseringen.

En amoralisk maktanalys är en ytterligare förstärkning. Villfarelser ”nerifrån och inifrån” bedöms välvilligt medan de som är ”uppifrån och utifrån” ses som problematiska. En sådan bedömning kan ifrågasättas. Alla totalitära politiska och religiösa rörelser uppträder av sin nerifrånposition, då deras egen inifrånanalys visar att de förtjänar respekt såsom framtidens suveräner. Föraktet må komma ovanifrån, men hatet kommer nerifrån. Wilson hävdar att lägre socioekonomiska grupper har en starkare kompensande ”group narcissism” än högre rankade (Wilson 1979). En annan komplikation är att makt och maktlöshet mellan grupper förändras som mellan hutus och tutsis, albaner och serber. Att maktlöshet skulle vara ett positivt kriterium ställer också till problem för dessa kritikers egen legitimitet. Problemformuleringsprivilegiet

och det politiskt korrekta indikerar att ”makten” i hög grad stöttar stereotypfördomarnas idéer.

Om en teori om makt och etikettering är bristfällig så återstår frågan om detta har någon större betydelse. Inom många områden kan teoretiska förändringar påverka terminologin, men den empiriska forskningen fortgår intakt utan att främjas eller hämmas i större utsträckning. Tyvärr har stereotypförkastandet haft en negativ effekt på den empiriska forskningen. Eftersom teorin anses ha bevisat att stereotypisering är fel, så ses det motiverat att genomföra empiriska projekt med ambitionen att endast undersöka om det görs signifikanta särskiljanden mellan grupper eller inte. Den tidigare diskussionen om några specifika undersökningar visar på skillnad i fruktbarhet jämfört med empiri som har en nyfiken, inte en kategoriskt negativ, syn på stereotyper.

5 Vad bör göras?

En gemensam uppfattning för olika grupper är att de själva bedöms oförtjänt negativt av utomstående. Denna enighet kan ses som en bekräftelse på att kritiken är överdriven; att alla borde vara mer positiva mot andra grupper. Det kan dock också ses som att det finns en alltför positiv egenbedömning och att en sådan negativt riktad korrigering därför är både befogad och konstruktiv. Det är svårt att tro på ett undvikande av glorifiering, utan det är rimligtvis ofrånkomligt att människor ser sig som anhängare av det bästa fotbollslaget och är guds utvalda folk, kulturens fanbärare etcetera. Vad som behöver beredas plats är en tolerans för kritik av den självbilden. Inte bara att denna egna grupp inte är fullt så bra som de hävdar i narcissistiskt patos, utan att den också ofta bedöms med skepticism eller ringaktning.

När tesen att de som generaliserar uppfattar alla i en grupp som identiska avfärdats ur diskussionen, så framstår mycket i de negativa stereotyperna som mer rättvisande än den glorifierade självbilden. Alla grupper borde lära sig att de uppfattas som en aning märkliga av de utomstående, som ju är den stora majoriteten. En indikation på en sådan tolerant balanspunkt – tolerant mot glorifiering och tolerant mot kritik – är när en grupp accepterar en skeptisk utomgruppsterm på sig själva och bär den med kaxig ödmjukhet. Att homosexuella betecknar sig och accepterar att andra betecknar dem som ”bögar”, istället för att insistera på en neutral eller positiv beteckning, är ett steg mot en sådan tolerans.

I en situation med många konkurrerande grupper blir balanspunkten en viss självöverskattning av den egna gruppen som hålls i schack av en medvetenhet om att andra grupper har en mer skeptisk syn. I denna balanspunkt ligger enligt min uppfattning den bästa samhällslösningen – även om den inte är en harmonisk balans. Det egna yrket har inte det sociala erkännande en insider tycker det förtjänar, men egot blir dock styrkt av de övertygande argument som framförs vid gemensamma övningar. Företags kickoffer, fackföreningsmöten, vetenskapliga kongresser och priser till författare och idrottsmän är övningar som hyllar vissa individer, men kanske framförallt dessa kollektiv som helhet; vi är viktiga, vi förtjänar respekt.

Man kan tycka att dessa gruppgestaltningar kunde hålla sig till positiv reklam och undvika negativa stereotyper av andra på samma sätt som företagets reklam i stor ut-

sträckning undviker att vara negativ mot andra företag. Men jag tror inte det fungerar. Vår egen yrkesgrupp blir översköld av reklambilder av andra yrkesgrupper, exempelvis alla fantastiska journalister i den tredje statsmakten. Det behövs en skepticism som motvikt; journalisten som stereotyp hjälte kompletteras med negativa stereotypa bilder som kan sammanfattas i ord som ”murvel” och ”drev”. Ett blygsamt yrke kan inte på ett trovärdigt sätt göras mer heroiskt och betydelsefullt än den positiva journalistbilden, men det blygsamma yrket kan framstå som hederligt i jämförelse med den negativa journalistbilden. Den negativa bilden behövs också som en korrigerande till den positiva propagandabilden.

Kan man då uppnå en lugnare atmosfär genom att eliminera känslig statistik och ignorera gruppidentitetsfrågor? Den starka spontana preferensen för den egna gruppen lär inte minska genom brist på information. Det troliga är snarare att uppfattningen om exempelvis andra gruppers kriminalitet blir mer radikal då den gängse reaktionen knappast är att anta lika beteende tills något annat bevisats. Information som visar på skillnader bör därför inte tolkas som angrepp på någon neutralitet, utan är ofta en kvalificerad invändning mot tro på ännu större skillnader. Det är också problematiskt att anse att en tro på likhet i sig är en moraliskt bra norm. Det avgörande ur ett moraliskt perspektiv bör vara att sprida den sanna bilden, inte lögner som man tror kommer att få goda konsekvenser. Också goda lögner är primärt lögner.

Undersökningar visar att stereotyper är förändringsbara. De amerikanska studierna över studentuppfattningen vid Princeton (1933, 1951 och 1967) om olika nationella karakteristika har påverkats på många sätt; exempelvis ses tyskar som betydligt mindre aggressiva än de gjorde strax efter kriget (Brown 1986). En gängse uppfattning är att synen på japansk kvalitet har förändrats radikalt på några decennier. Det är svårt att avfärda sådana förändringar som trender i stereotypuppfattningar utan koppling till hur de bedömda faktiskt har förändrats. Att motverka en negativ stereotyp genom ett ändrat beteende är i mina ögon en mer lovvärd reaktion än att se sig som missuppfattad och bara avfärda den stereotypa bilden som en nidsbild. Intresse för hur man uppfattas och en tilltro till att det ofta finns ett rationellt samband mellan beteende och bild skapar en mer konstruktiv inställning. Ibland råder uppfattningen att aggressivt beteende hos egna gruppmedlemmar huvudsakligen skapar respekt i andra grupper. Det vore önskvärt om man istället inser att ett sådant beteende bidrar till en mer negativ stereotyp. Den senare insikten leder till en mer kritisk inställning till egna extremister; de skadar inte bara outsiders, utan skapar också indirekt negativa effekter för de egna gruppmedlemmarna.

Lippmann var betydligt mer nyanserad än sina efterföljare och menade att stereotyper kunde ha ett rationellt berättigande. “Were there no practical uniformities in the environment there would be no economy and only error in the human habit of accepting foresight for sight. But there are uniformities sufficiently accurate, and the need to economizing attention is so inevitable, that the abandonment of all stereotypes for a wholly innocent approach to experience would impoverish human life.” (Lippmann 1922, s 90)

Det är inte endast en passiv konformism som får den vanlige medborgaren att anpassa sig till de nya stereotyperna utan det föreligger också en moraliskt kravfull konformism. Den stora nackdelen är att fördomen har tappat sin position som en upp-

fattning som bottnade i medborgaren och hennes närmaste krets och förändrats till schabloner som påbjuds respektive fördöms av överheten. Stereotyperna har avdemokratiserats. Den önskvärda utvecklingen vore istället enligt min bedömning att de skulle nyanseras genom att medborgaren tar till sig information som kompletterar hennes egen erfarenhet. Slutsats och generalisering bör böttna i medborgarens bedömning, inte i offentliga påbud stående över medborgarens åsikter. En i flera hänseenden felaktig analys av stereotyptänkandet har resulterat i ett förkastande, men också till ett användande av nya stereotyper i en mer elakartad form: mer kategoriska, mer faktaindifferenta och mer dirigerade av överheten. Den paradoxala effekten är att stereotypfördomandet främst har bidragit till en nytändning med en ny ortodoxi och inte till en mindre laddad och mer realistisk syn. En mindre dogmatiskt negativ syn på stereotyper skulle öppna ökade möjligheter för reflektion och inhämtande av ny kunskap. Rättvisande stereotyper är konstruktiva hjälprekler i en komplex verklighet. Det finns naturligtvis också många missvisande generaliseringar vilka bör överges – en av dessa är det populära stereotypfördomandet.

Referenser

- Arnstberg, K.O. (2006) "Överskatta inte den svenska kulturens attraktion." *Axes*, nr 2, s 16-21.
- Bachner, H. & Ring, J. (2006) "Antisemitiska attityder och föreställningar i Sverige." Rapport *Forum för levande historia och Brottsförebyggande rådet*.
- Biernat, M. (1995) "The shifting standards model: Implications of stereotype accuracy for social judgement". In Lee, Yueh-Ting; Jussim L. and McCauley, C. (Eds) *Stereotype Accuracy: Toward Appreciating Group Differences*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Brown, R. (1986) *Social Psychology: The Second Edition*. New York: The Free Press.
- Bjereld, U. (2006) "Judarna ställs mot oss andra." *Svenska Dagbladet*, 17 mars.
- Campbell, D. (1967) "Stereotypes and the Perception of Group Differences" *American Psychologist* 22: 817-829.
- Comte, A. (1844/1991) *Om Positivismen*. Göteborg: Korpen.
- Dawes, R. (2001) *Everyday Irrationality: How Pseudo-Scientists, Lunatics and the Rest of Us Systematically Fail to Think Rationally*. Boulder, Colo: Westview Press.
- Durkheim, E. (1895/1962) *The rules of the sociological method*. Glencoe, Illinois: The Free Press.
- Dykman, B., Abramson, L., Alloy, L. & Harlage, S. (1989) "Processing of ambiguous and unambiguous feedback by depressed and nondepressed college students: Schematic biases and their implication for depressive realism." *Journal of Personality and Social Psychology*, 58 (3).
- Fanon, F. (1971) *Jordens fördömda*. Stockholm: Raben och Sjögren.
- Foucault, M. (1974) *The Archaeology of Knowledge*. London: Tavistock.
- Frank, R. H. & Cook, P. (1995) *The Winner Take All Society*. New York: Free Press.
- Hayakawa, S. (1941) *Language in Action*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- Howard, J. & Rothbart, M. (1980) "Social categorization and memory for in-group and out-group behavior" *Journal of Psychology and Social Psychology*, (38): 301-310.
- Kamali, M. (2005) "Bortom Vi och Dom – teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering." *SOU 2005:41*.

- Lee, Yueh-Ting; Jussim L. and McCauley, C. (1995) *Stereotype Accuracy: Toward Appreciating Group Differences*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Lippmann, W. (1922/1960) *Public Opinion*. New York: Macmillan.
- Lodenius, A. L. (2006) ”Som man ropar får man svar” *Dagens Nyheter*, 20 mars.
- Lööw, H. & Bachner, H. (2006) ”Var fjärde svensk vill inte ha en jude som statsminister”, *Dagens Nyheter*, 14 mars.
- Macrae, N.; Stangor, C. and Hewstone, M. (1996) *Stereotypes and Stereotyping*. New York: Guilford Press.
- Martens, P. & Holmberg, S. (2005) ”Brottslighet bland personer födda i Sverige och utomlands.” *Brottsförebyggande rådet* 2005:17.
- McCauley, C. & Stitt C. (1978) ”An individual and quantitative measure of stereotypes” *Journal of Personality and Social Psychology*, (36): 929-940
- McCauley, C. (1995) ”Are Stereotypes Exaggerated? Asampling of Racial, Gender, Academic, Occupational and Political Stereotypes” in Lee, Yueh-Ting; Jussim L. and McCauley, C. (1995) *Stereotype Accuracy: Toward Appreciating Group Differences* Washington, DC: American Psychological Association.
- Palm, G. (1968) *En orättvis betraktelse*. Stockholm: Pan/Norstedts.
- Posner, R. (1999) *The Problematics of Moral and Legal Theory*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Rausch, J. (1995) ”Short Guys finish last” *The Economist*, December 1995 (finns också på nätet: jonathanrausch.com)
- Said, E. (1978) *Orientalism*. New York: Parthenon Books.
- Silverman I. & Case, D. (1998) ”Ethnocentrism vs Pragmatism in the Conduct of Human Affairs.” In Eibl-Eibesfeldt, I. & Salter, F. (eds) *Ethnic Conflict and Indoctrination – Altruism and Identity in Evolutionary Perspective*, New York: Bergbahn Books.
- Stangor, C. (1995) ”Content and application. Inaccuracy in social stereotyping” In Lee, Yueh-Ting; Jussim L. and McCauley, C. (Eds) *Stereotype Accuracy: Toward Appreciating Group Differences*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Tajfel, H., Billig, M.G., Bundy, R. P. & Flament, C. (1971) ”Social categorization and ingroup behavior” *European Journal of Social Psychology*, (1): 149-178.
- Thienpont, Kristiaan & Cliquet, Robert. 1999. *In-group/out-group behavior in modern societies*. NIDI CBGS, Brussels.
- Udehn, L. (1996) *The Limits of Public Choice*. New York: Routledge.
- Warrag, Ibn (2007) *Defending the West: A Critique of Edward Said's Orientalism*. New York: Prometheus Books.
- Wilson, E. O. (1979) *On Human Nature*. New York: Bantam Books.